

Հայաստանի Հանրապետության
Կենտրոնական բանկ

ՀԵՏՎՃԱՐԸ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.

ՀԱՋՈՂՈՒԹՅՈՐՒՆ, ԹԵ՛ ԲԱՅ
ԹՈՂՆՎԱԾ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ ՀԱ-2026-01

- (1) Նանե Հովսեփյան
- (2) Գևորգ Մինասյան
- (3) Էլեն Խանիկիրյան
- (4) Հովհաննես Խաչատրյան

ԿԲ-ի հետազոտական ամփոփագրերը ներկայացնում են հետազոտությունների հիմնական արդյունքների ամփոփ նկարագիր և/կամ արդի տնտեսական ու ֆինանսական թեմաների հակիրճ վերլուծություն: Հետազոտական ամփոփագրերում արտահայտված կարծիքները հեղինակ(ներ)ի անձնական տեսակետներն են և պարտադիր չէ, որ արտահայտեն ԿԲ պաշտոնական դիրքորոշումը:

Վերջին տարիներին անկանխիկ վճարումների տարածումը ՀՀ-ում դարձել է պետական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկը: Այս օրակարգի շրջանակում 2022 թվականին ներդրվեց կենսաթոշակային հետվճարի ծրագիրը՝ որպես վարքագծային խթան, որը մի կողմից ուղղված էր կենսաթոշակառուների¹ սոցիալական պաշտպանության բաղադրիչի ամրապնդմանը, մյուս կողմից՝ նրանց կողմից անկանխիկ վճարումների ավելի ակտիվ օգտագործմանը: Ծրագիրը միաժամանակ հետապնդում էր ավելի լայն հանրային նպատակներ, ինչպիսիք են սովետային շրջանառության և կանխիկ դրամի սպասարկման հետ կապված ծախսերի նվազեցումը: **Այս հետազոտական ամփոփագրում կներկայացնենք, թե որքանով է հետվճարի ծրագիրը նպաստել կենսաթոշակառուների կողմից անկանխիկ վճարումների աճին, ինչպես են շահառուներն արձագանքել ծրագրի տարբեր փուլերում իրականացված փոփոխություններին, և ինչ դասեր կարելի է քաղել ապագա քաղաքականությունների ձևավորման համար:**

Ի՞նչ է հետվճարի ծրագիրը

Կենսաթոշակային հետվճարի ծրագիրը մեկնարկել է 2022 թվականի հուլիսին՝ որպես պետական նախաձեռնություն, որը նպատակ ուներ ֆինանսական խթանների միջոցով խրախուսել կենսաթոշակառուների կողմից անկանխիկ վճարումների իրականացումը: Սկզբնական փուլում ծրագիրը գործում էր սահմանափակ թվով գործընկեր բանկերի միջոցով և հասանելի էր միայն այդ բանկերի կենսաթոշակային քարտապանների համար: Ծրագրի շրջանակում նախատեսվում էր կենսաթոշակային քարտերով իրականացված անկանխիկ գործարքների 10% հետվճար՝ ամսական առավելագույնը 5,000 դրամի չափով, որը համաֆինանսավորվում էր պետության և գործընկեր բանկերի կողմից՝ յուրաքանչյուրը 5%-ի չափով:

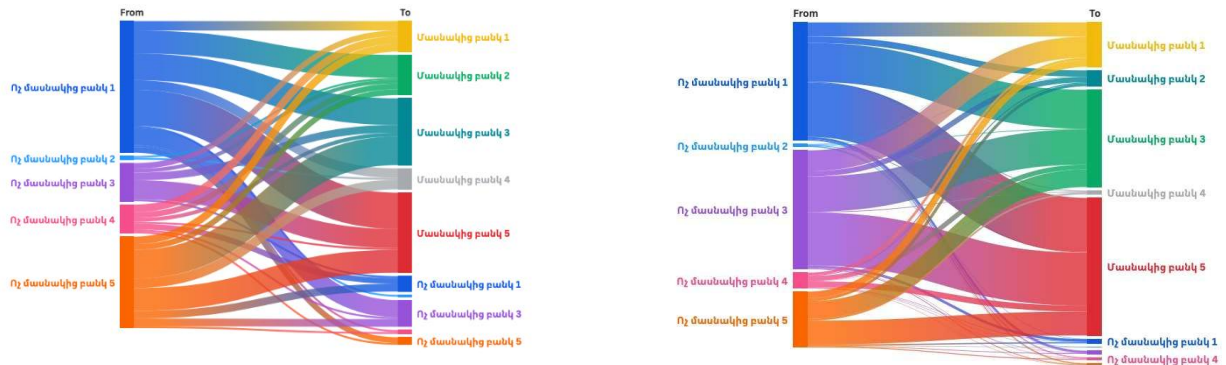
Ծրագրի առաջին փուլում բանկ փոխելու միջոցով շահառու դառնալու դեպքերը կրում էին սահմանափակ բնույթ: Նախագծի մեկնարկից մեկ ու կես տարի անց ոչ մասնակից բանկերի կենսաթոշակառուների միայն 6% էր փոխել բանկը՝ ծրագրին մասնակցելու նպատակով (տե՛ս Գծապատկեր 1), ինչը վկայում է նման ծրագրերի իրականացման ժամանակ զգալի փոխարինման ծախսերի (switching costs) մասին, ինչպիսիք են ժամանակը, տեղեկատվական անորոշությունը և բանկի նկատմամբ վստահությունը: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ 2024 թվականի հունվարից վերանայվեց ծրագրի ֆինանսավորման մեխանիզմը, և հետվճարի ամբողջ ֆինանսավորումը ստանձնեց պետությունը՝ ապահովելով ծրագրի հասանելիությունը բոլորի համար՝ անկախ բանկից: Հետագա փուլերում քաղաքականության շեշտադրումները վերանայվեցին՝ մի կողմից խթանները դարձնելով ավելի նպատակային, մյուս կողմից՝ ուժեղացնելով դրանց ազդեցությունը. արդյունքում 2024 թվականի հոկտեմբերից կոմունալ վճարումները հանվեցին հետվճարի ենթակա գործարքների ցանկից, իսկ հետվճարի չափը փուլային կերպով բարձրացվեց մինչև 12%, ապա՝ 20%:

¹ Սույն ամփոփագրում կենսաթոշակառու են համարվում այն անձինք, որոնք ստանում են ՀՀ կառավարության 19.05.2022 N723-L որոշմամբ սահմանված և 2020 թվականի մարտի 12-ի N284-Ն որոշման 3-րդ կետում նշված նպաստ կամ կենսաթոշակ:

Գծապատկեր 1. Կենսաթոշակառուների՝ բանկ փոխելու հաճախականությունը հետվճարի ծրագրի ներդրումից առաջ և հետո

Ծրագրի ներդրումից առաջ
01/01/2021-30/06/2022 (154 հոգի)

Ծրագրի ներդրումից հետո
01/07/2022-01/01/2024 (7184 հոգի)

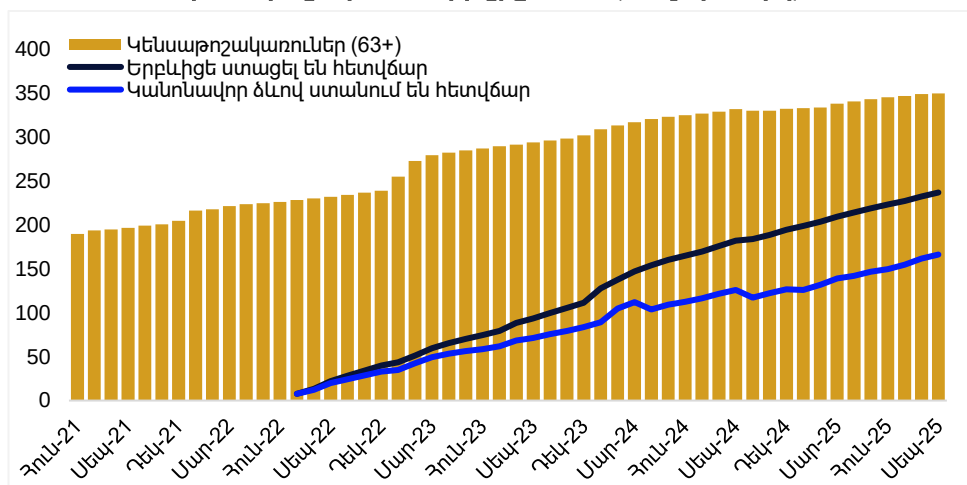
Աղբյուր. Հեղինակների հաշվարկներ՝ հիմնված ՀՀ առևտրային բանկերի տվյալների վրա

Նշում. Գծապատկերը ցույց է տալիս կենսաթոշակառուների՝ բանկ փոխելու վարքագիծը ծրագրի ներդրումից 1.5 տարի առաջ և հետո: Ձախ հատվածում ներկայացված է միջբանկային տեղաշարժը մինչև հետվճարի ծրագրի ներդրումը, իսկ աջ հատվածում՝ ծրագրի ներդրումից հետո, երբ ոչ մասնակից բանկերի կենսաթոշակառուները կարող էին փոխել իրենց բանկը հետվճար ստանալու նպատակով:

Ինչպե՞ս են կենսաթոշակառուները արձագանքել ծրագրին

Որպեսզի հասկանանք, թե որքան լայն է հետվճարի ծրագրի կիրառությունը շահառուների շրջանում, վերլուծվել են ՀՀ առևտրային բանկերից ստացված շուրջ 350 հազար 63 և բարձր տարիքի քաղաքացիների միկրոտվյալներ՝ ընդգրկելով 2021 թվականի հունիսից մինչև 2025 թվականի հոկտեմբեր ընկած ժամանակահատվածը: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում շահառուների շուրջ 70%-ը առնվազն մեկ անգամ օգտվել է հետվճարի ծրագրից: Միևնույն ժամանակ, ծրագրից կանոնավոր կերպով օգտվողների կշիռը կազմում է շուրջ 50%, ինչը նշանակում է, որ ծրագրի ներուժը դեռևս ամբողջությամբ իրացված չէ:

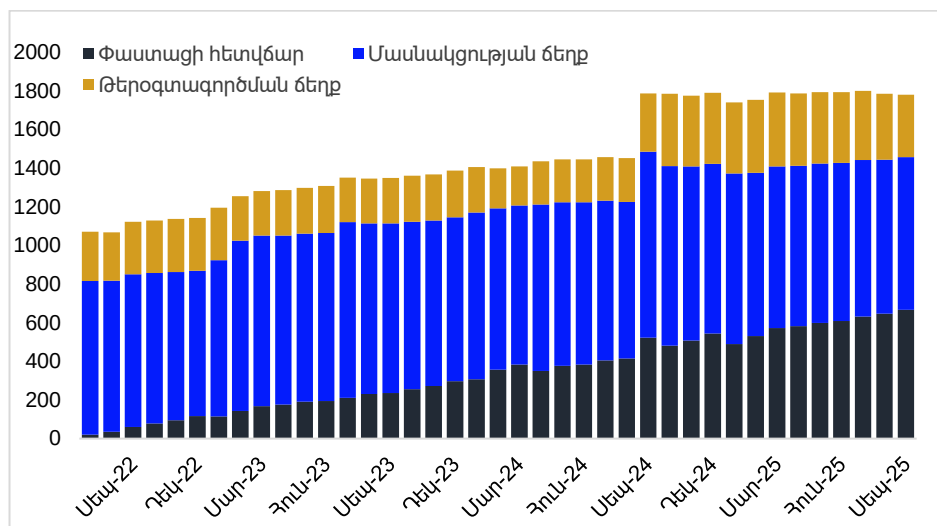
Գծապատկեր 2. Հետվճարի ծրագրի օգտագործման ինտենսիվությունը կենսաթոշակառուների շրջանում (հազար մարդ)

Աղբյուր. Հեղինակների հաշվարկներ՝ հիմնված ՀՀ առևտրային բանկերի տվյալների վրա

Ծրագրի չիրացված ներուժը գնահատելու նպատակով իրականացվել է նաև հաշվարկ՝ պարզելու, թե ինչ ծավալի հետվճար կարող էր տրամադրվել, եթե տվյալ 350 հազար քաղաքացիներն ամբողջությամբ և սահմանված առավելագույն չափով օգտվեին ծրագրից: Այդ նպատակով գնահատվել է փաստացի տրամադրված և տեսականորեն հնարավոր հետվճարների տարբերությունը՝ հաշվի առնելով ինչպես հետվճարի սահմանաչափերը, այնպես էլ կենսաթոշակների չափերը: Ինչպես ներկայացված է Գծապատկեր 3-ում, այդ տարբերությունը ձևավորվում է 2 հիմնական գործոնների արդյունքում՝ մասնակցության բացակայությամբ պայմանավորված և ծրագրի թերօգտագործման արդյունքում առաջացող ճեղք: Վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ չիրացված հետվճարի հիմնական մասը պայմանավորված է մասնակցության բացակայությամբ, մինչդեռ թերօգտագործման գործոնը համեմատաբար երկրորդական դեր ունի: Սա ենթադրում է, որ ծրագրի ազդեցության ընդլայնման հիմնական ներուժը գտնվում է ոչ թե ներկայումս ծրագրից օգտվող քաղաքացիների վարքագծի ինտենսիվացման, այլ ծրագրին դեռևս չմասնակցող կենսաթոշակառուների ներգրավման մեջ:

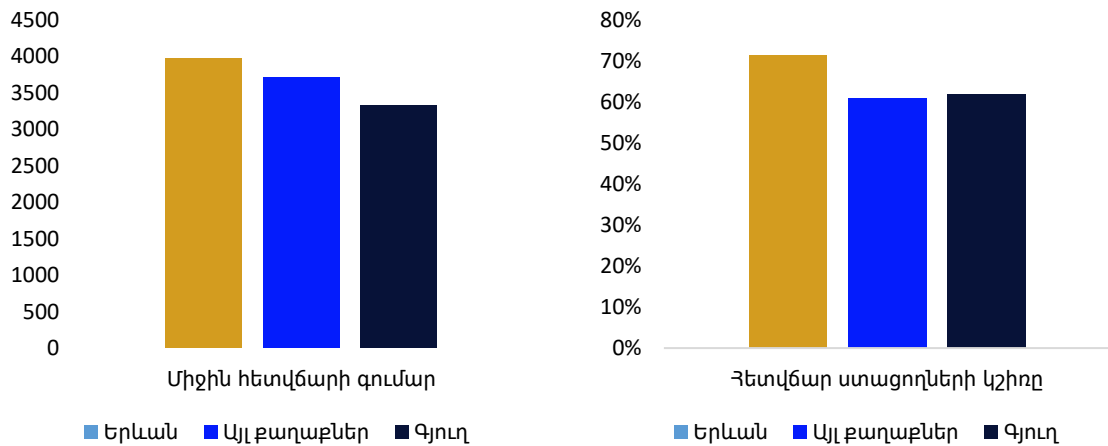
Գծապատկեր 3. Փաստացի և չիրացված հետվճարի ամսական ծավալը (մլն դրամ)

Աղբյուր. Հեղինակների հաշվարկներ՝ հիմնված ՀՀ առևտրային բանկերի տվյալների վրա

Տարածաշրջանային կտրվածքով դիտարկումը ցույց է տալիս, որ ծրագրի մասնակցության մակարդակը և օգտագործման ինտենսիվությունը Երևանում փոքր-ինչ ավելի բարձր են, քան մարզերում: Մասնավորապես, մասնակցությունը Երևանում կազմում է 71%, իսկ գյուղերում՝ 60%, իսկ միջին հետվճարի չափը՝ համապատասխանաբար 3,970 և 3,300 դրամ: Այս տարբերությունները, հավանաբար, պայմանավորված են սպառման հնարավորությունների և կառուցվածքի տարբերություններով: Երևանում կենսաթոշակառուները կարող են օգտվել ապրանքների և ծառայությունների ավելի լայն և բազմազան շրջանակից, ինչը նպաստում է ավելի հաճախակի և մեծածավալ անկանխիկ գործարքների իրականացմանը: Մարզերում նման հնարավորությունները համեմատաբար սահմանափակ են, ինչն արտացոլվում է անկանխիկ գործարքների ավելի փոքր կշռով:

Գծապատկեր 4. Հետվճար ստացողների կշիռը և միջին հետվճարը ըստ բնակավայրերի (2025թ. սեպտեմբերի դրությամբ)

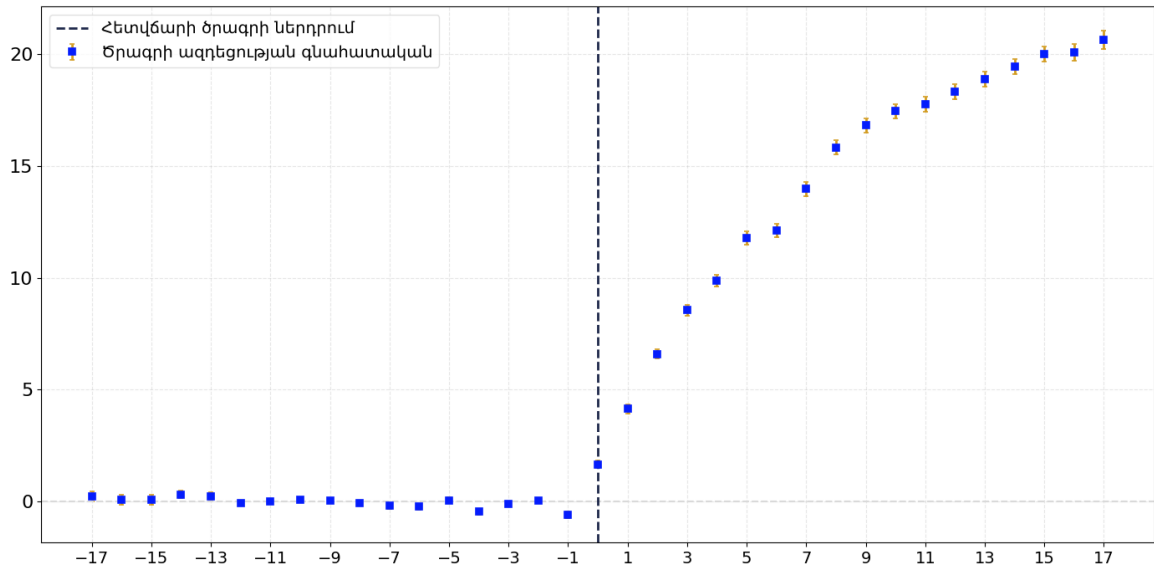
Աղբյուր. Հեղինակների հաշվարկներ՝ հիմնված ՀՀ առևտրային բանկերի տվյալների վրա

Արդյո՞ք հետվճարի ծրագիրը հանգեցրել է անկանխիկ գործարքների ծավալի աճին

Հաջորդիվ վերլուծությունը կենտրոնացնում է այն հարցի վրա, թե ինչ ազդեցություն է ունեցել հետվճարի ծրագիրը կենսաթոշակառուների կողմից իրականացվող անկանխիկ գործարքների վրա: Այս ազդեցությունը գնահատելու համար օգտագործվել է ծրագրի ներդրման փուլային բնույթը. մասնավորապես, 2022 թվականին ծրագրին միացել են առաջին երեք բանկերը, հետագայում՝ ևս երեք բանկ, իսկ 2024 թվականից ծրագիրը դարձել է համընդհանուր՝ ընդգրկելով բոլոր բանկերը: Ծրագրի այս աստիճանական ընդլայնումը թույլ է տալիս հետևել, թե ինչպես է կենսաթոշակառուների վճարային վարքագիծը փոխվում, երբ նրանց սպասարկող բանկը միանում է ծրագրին, և այդ փոփոխությունները համեմատել տարբեր ժամանակահատվածներում՝ պայմանավորված բանկի՝ ծրագրին միանալու ժամանակով (event study analysis):

Արդյունքները ցույց են տալիս, որ ծրագրի մեկնարկից 18 ամիս անց հետվճար ստացած կենսաթոշակառուների անկանխիկ գործարքների կշիռը միջինում աճել է շուրջ 21 տոկոսային կետով՝ համեմատած այն քաղաքացիների հետ, որոնք կենսաթոշակները ստանում էին ծրագրին ոչ մասնակից բանկերում և չէին կարող օգտվել հետվճարի ծրագրից առանց բանկը փոխելու (տե՛ս Գծապատկեր 5): Ընդ որում, արձանագրվել է էական աճ ոչ միայն գործարքների ծավալի, այլև քանակի առումով. մասնակից բանկերի կենսաթոշակառուները ծրագրի ներդրումից հետո միջինում իրականացրել են 2 հավելյալ անկանխիկ գործարք ոչ մասնակից բանկերի հաճախորդներ համեմատ:

Գծապատկեր 5. Հետվճարի ծրագրի ազդեցությունը կենսաթոշակային քարտերով կատարվող անկանխիկ գործարքների վրա

Հետվճարի ծրագրի ներդրումը նախորդող և հաջորդող ամիսներ

Աղբյուր. Հեղինակների գնահատականներ

Նշում. Գծապատկերը ներկայացնում է հետվճարի ծրագրի դինամիկ ազդեցությունների գնահատականները կենսաթոշակային քարտերով կատարվող անկանխիկ գործարքների վրա: Կետերն արտացոլում են գնահատված ազդեցությունները, իսկ ուղղահայաց գծերը՝ 95% վստահելիության միջակայքերը: Բազային ժամանակահատվածն ընդունված է $t=-1$: Հորիզոնական առանցքը ցույց է տալիս հետվճարի ներդրումից առաջ և հետո ամիսները, իսկ ուղղահայացը՝ միջին ազդեցության գնահատականը (ATT):

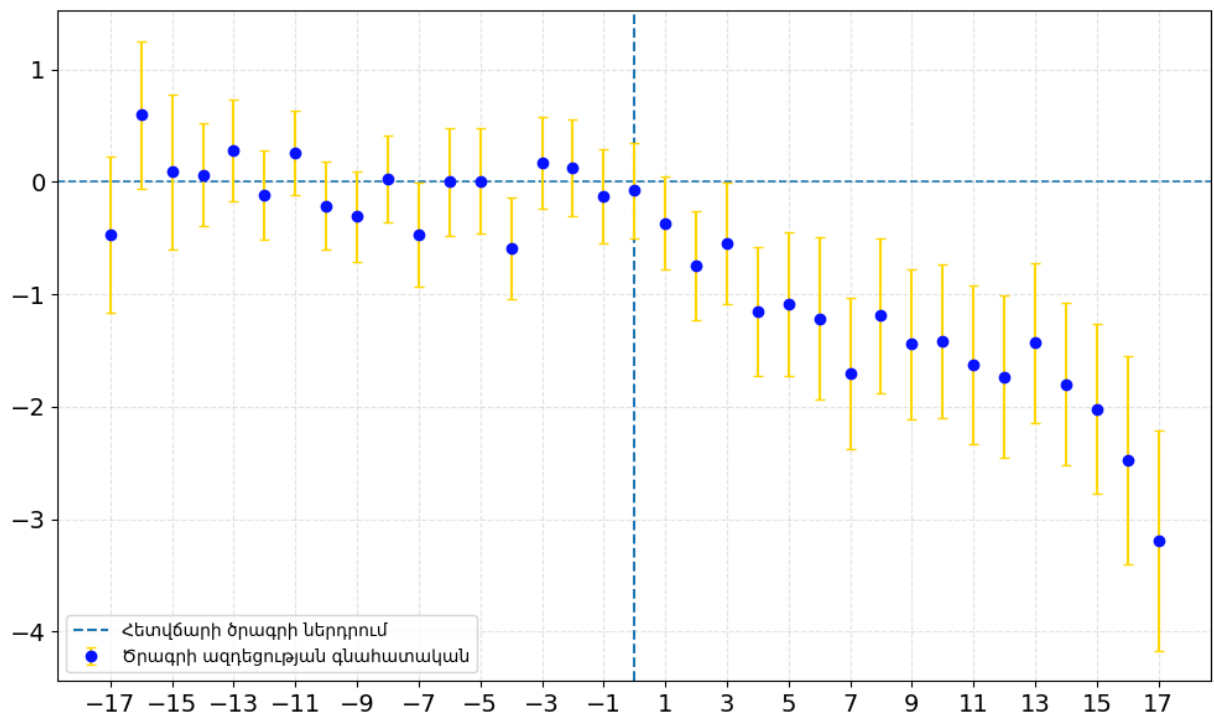
Կարճաժամկետ հաջողություն, թե՛ կայուն փոփոխություն

Այսպիսով, հետվճարի ծրագիրն առնվազն կարճաժամկետ հատվածում ունեցել է դրական ազդեցություն անկանխիկ վճարումների խթանման առումով: Միևնույն ժամանակ, ծրագրի ընդհանուր արդյունավետության վերաբերյալ դատողություններ անելը դեռևս վաղ է, ինչի մասին են վկայում հետևյալ դիտարկումները:

Նախ, 2024 թվականի հոկտեմբերից հետո իրականացված փոփոխությունը, ըստ որի կոմունալ վճարումները հանվել են հետվճարի ենթակա գործարքների ցանկից, ստեղծել է հնարավորություն՝ գնահատելու շահառուների վարքագիծը ֆինանսական խթանի բացակայության պայմաններում: Այդ նպատակով համեմատվել է կենսաթոշակային քարտերով կատարված կոմունալ վճարումների կշիռն անկանխիկ գործարքների ծավալում երկու ժամանակահատվածների՝ 2024 թվականի հունվար-սեպտեմբեր և 2025 թվականի նույն ամիսների համար: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ նշված փոփոխությունից հետո կոմունալ վճարումների կշիռն անկանխիկ գործարքներում զգալիորեն նվազել է՝ 23.6 տոկոսից հասնելով շուրջ 9.8 տոկոսի: Այսինքն՝ խթանի բացակայության պայմաններում կենսաթոշակառուները զգալիորեն կրճատել են կոմունալ վճարումները անկանխիկ եղանակով:

Միևնույն ժամանակ, իրականացվել է վերլուծություն այն կենսաթոշակառուների վճարային վարքագծի վերաբերյալ, որոնք կենսաթոշակային քարտերից բացի ունեցել են նաև այլ քարտատեսակներ և օգտվել են հետվճարի ծրագրից, ինչը հնարավորություն է տվել տարբերակել ֆինանսական խթաններով պայմանավորված ժամանակավոր արձագանքը և վարքագծի հնարավոր հիմնարար փոփոխությունները: Հիմնական ենթադրությունն այն է, որ եթե հետվճարի ծրագիրը հանգեցնելու անկանխիկ վճարումների նկատմամբ նախընտրության ձևավորմանը, ապա այդ փոփոխությունը պետք է արտացոլվեր ոչ միայն կենսաթոշակային քարտերի, այլև շահառուների կողմից օգտագործվող այլ քարտերի գործածման մեջ: Այնուամենայնիվ, ստացված արդյունքները ցույց են տալիս, որ հետվճար ստացող կենսաթոշակառուները ոչ միայն չեն սկսել ավելի ակտիվ օգտագործել իրենց այլ քարտերն անկանխիկ վճարումներ իրականացնելու համար, այլև որոշ դեպքերում նույնիսկ կրճատել են դրանց միջոցով կատարվող անկանխիկ գործարքների քանակն ու ծավալը (տե՛ս Գծապատկեր 6): Սա ենթադրում է, որ շահառուները, հավանաբար, իրենց անկանխիկ ծախսերի մի մասը պարզապես վերաբաշխել են՝ դրանք կենտրոնացնելով այն քարտատեսակի վրա, որի միջոցով հնարավոր է ստանալ հետվճար:

Գծապատկեր 6. Հետվճարի ծրագրի ազդեցությունը այլ քարտերով կատարվող անկանխիկ գործարքների վրա

Հետվճարի ծրագրի ներդրմանը նախորդող և հաջորդող ամիսներ

Աղբյուր. Հեղինակների գնահատականներ

Նշում. Գծապատկերը ներկայացնում է հետվճարի ծրագրի դինամիկ ազդեցությունների գնահատականները ոչ կենսաթոշակային քարտերով կատարվող անկանխիկ գործարքների վրա: Կետերն արտացոլում են գնահատված ազդեցությունները, իսկ ուղղահայաց գծերը՝ 95% վստահելիության միջակայքերը: Բազային ժամանակահատվածն ընդունված է $t=-1$: Հորիզոնական առանցքը ցույց է տալիս հետվճարի ներդրումից առաջ և հետո ամիսները, իսկ ուղղահայացը՝ միջին ազդեցության գնահատականը (ATT):

Ի՞նչ հետևություններ կարելի է անել

Այսպիսով, հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ կենսաթոշակային քարտերով իրականացվող անկանխիկ գործարքների հետվճարի ծրագիրը կարճաժամկետում ունեցել է նշանակալի ազդեցություն՝ նպաստելով կենսաթոշակառուների վճարային վարքագծի փոփոխությանը: Ծրագրին մասնակցող շահառուների շրջանում արձանագրվել է ինչպես անկանխիկ գործարքների ծավալի, այնպես էլ դրանց քանակի վիճակագրորեն նշանակալի աճ:

Միևնույն ժամանակ, ծրագրի ընդհանուր ազդեցությունը սահմանափակվում է ընդգրկման ոչ լիարժեք մակարդակով. կենսաթոշակառուների մի մասը դեռևս չի օգտվում ծրագրից, ինչը վկայում է չիրացված ներուժի առկայության մասին: Ըստ այդմ, միայն ֆինանսական խթանների կիրառումը կարող է բավարար չլինել բնակչության լայն խմբերի վճարային վարքագծի փոփոխության համար, և անհրաժեշտ է դիտարկել լրացուցիչ ոչ ֆինանսական գործիքների կիրառման հնարավորությունները:

Բացի այդ, ստացված արդյունքները վկայում են, որ արձանագրված վարքագծային փոփոխությունները մեծապես պայմանավորված են եղել ֆինանսական խթանների առկայությամբ: Թեև դրանք կարող են արագ և նկատելի ազդեցություն ունենալ վճարային նախընտրությունների վրա, դրանց երկարաժամկետ կայունությունը մնում է բաց հարց: Ծրագրի երկարաժամկետ արդյունավետության վերջնական գնահատումը պահանջում է շարունակական մշտադիտարկում՝ պարզելու, թե արդյոք անկանխիկ վճարումները կպահպանվեն որպես նոր սովորություն ֆինանսական խթանների թուլացման կամ բացակայության պայմաններում:

